

ماجرای قتل گریبایدوف

۲۸ شهریور ۱۳۹۷ ساعت ۹:۰۱

فتحعلیشاه با شنیدن خبر حمله مردم به سفارت تلاش زیادی جهت آرام ساختن اوضاع نمود؛ اما در نهایت نتوانست کاری از پیش ببرد و مردم به سفارت حمله کردند و گریبایدوف و سی و هفت نفر از همراهان وی را به قتل رساندند و سفارت را غارت نمودند...

کافه تاریخ- مقالات

بعد از انعقاد قرارداد ترکمنچای، مردم و گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی نارضایتی خود با این قرارداد را به اشکال مختلف نشان دادند. حادثه گریبایدوف و سفارت روس، یکی از مهمترین جریان‌های است که در آن دوره به وقوع پیوست و خشم عمومی از این عهدنامه را به نمایش گذاشت. گریبایدوف که مأمور نظارت و اجرای مفاد عهدنامه ترکمنچای از سوی روسیه بود، با ورود به ایران در صدد اجرای مأموریت خود با توسل به زور شد؛ اما از همان آغاز کار با موجی از خشم مردم مواجه گشت. با این مقدمه در ادامه به تشریح این حادثه و علل خشم مردم از اقدامات گریبایدوف پرداخته می‌شود.

قرارداد ترکمنچای و مفاد آن

نظام حکومتی قاجاریه بر پایه استبداد سنتی، در پی پیمان‌های شوم گلستان و ترکمنچای و آخال با دولت تزاری روسیه و قرارداد هرات با بریتانیای کبیر و وام خواهی دولت ایران و انحصارطلبی‌های دولت سلطه‌گر، «به گونه‌ای نظام سلطنتی استبدادی زیر سلطه بیگانگان درآمد که در ادبیات سیاسی ایران از آن به عنوان موازنه مثبت یاد می‌شود.»^۱ هر یک از این قراردادهای به خصوص قرارداد ترکمنچای، آثار سیاسی و اقتصادی شومی بر کشور داشت. بر اساس مفاد ترکمنچای، بخش‌هایی از ایران جدا شد و روسیه ضمن کسب امتیازات اقتصادی فراوان در دریای خزر، حق قضاوت کنسولی، با گنجاندن اصل تضمین بقای سلطنت قاجارها، سلطع سیاسی را نیز به دست آورد. بدون شک، کوتاه گشتن حاکمیت ایران بر بخش‌هایی از سرزمین خود و انضمام آن به روسیه از مهمترین و چه بسا بدترین بخش‌های عهدنامه بود. بر همین اساس «در ماده سیزدهم، برای دخالت در شناسایی اسیران و اتباع دو دولت و استرداد آنان حقی نامحدود در نظر گرفته شده بود. با تکیه بر این ماده بود که یک سال پس از عقد عهدنامه، گریبایدوف به جستجوی گرجیان و ارمنیانی برآمد که به زعم وی باید به روسیه باز می‌گشتند.»^۲

ورود گریبایدوف به ایران و آغاز مأموریتها

گریبایدوف آهنگساز، نمایش‌نامه‌نویس و شاعر روسی بود که از دنیای هنر به دنیای سیاست وارد شد. وی در اواخر سال ۱۲۰۷

به دستور مقامات روس به تهران آمد و به نزد فتحعلیشاه رفت. گریبایدوف از لحظه‌ای که وارد خاک ایران شد همه مقررات متداول دیپلماسی کشور میهمان را که همه سفرا و مأمورین کشورهای خارجی ناگزیرند از آن تبعیت کنند زیر پا نهاد و با نخوت و خامی به قانون شکنی و آزار و اذیت و هتک حرمت مردمان این خطه پرداخت. ۳ گریبایدوف اقدامات فراوانی در راستای وادار کردن مردم به قبول و اجرای عهدنامه ترکمنچای اعمال نمود. این اقدامات که بابتی حرمتی و خشونت فراوان همراه بود، باعث تحریک مردم گشت.

در یک نمونه آشکار، گریبایدوف بدون این که لحظه‌ای در فرجام کار خویش اندیشه کند با گستاخی تمام به بهانه جستجوی گرجیان و روس‌های پناهنده، به حریم خانه‌های مسلمین تجاوز کرد و در پی تعقیب زنان گرجی برآمد، غافل از آن که بسیاری از این زنان در زمان آغا محمدخان قاجار به ایران آورده شده و در پی حقانیت اسلام و تشیع و موقعیت مذهبی جامعه ایران مسلمان شده و ازدواج کرده و صاحب چندین فرزند شده بودند. ۴ در بیشتر این موارد؛ آن زنان حاضر نبودند خانواده‌های خود در ایران را ترک نمایند؛ اما از نظر گریبایدوف بسیاری از این زنان که از طریق ازدواج به نکاح مردان ایرانی درآمده بودند اسیر تلقی می‌شدند و باید استرداد می‌گشتند.

گریبایدوف در ادامه خشونت‌های خود دستور داد «به زور وارد خانه آصف‌الدوله، برادر زن فتحعلی شاه و دایی عباس میرزا، شده و دو زن گرجی را که مدت‌ها به قید زناشویی در ایران به سر می‌بردند را بیرون بکشند و به سفارت ببرند.» ۵ البته برخی از افراد نیز جهت خروج از ایران، موقعیت را مناسب دانسته و از آن فرصت استفاده کردند. از جمله این افراد آغایعقوب بود که در دربار خدمت می‌کرد و به دربار نیز بدهکار بود. آغایعقوب با پناهنده شدن به سفارت روس عنوان کرده بود که بسیاری از زنان حرمسرا روس هستند و با توسل به زور مسلمان شده‌اند. همین موضوع در دخالت گریبایدوف و استرداد اجباری برخی از زنان بی‌تأثیر نبود. در این شرایط، با وخیم شدن اوضاع و اقدامات افراطی گریبایدوف، میرزا مسیح، از روحانیون سرشناس و بانفوذ آن دوره فتوا داد که نجات زنان مسلمان امری واجب بوده و جهاد تلقی می‌گردد.

فتوای میرزا مسیح تأثیر بسزایی در تحریک مردم و اوج گرفتن خشم آنان داشت. گفته می‌شود بعد از فتوای میرزا مسیح، ابتدا جمعیت اندکی در یکی از مساجد اجتماع کرده و بعد از تصمیم نهایی برای حمله به گریبایدوف و سفارت روس، جمعیتی بالغ بر صد هزار نفر روانه سفارت روس شد. گریبایدوف که انتظار چنین جمعیتی را نداشت، به جای مماشات با مردم و آرام ساختن آنها به روش قبلی خود متوسل شد و دستور حملات بیشتر را داد. بر اثر این حملات و تیراندازی‌های صورت گرفته چندین نفر کشته و یا زخمی شدند. این موضوع خشم مردم را دو چندان کرد و با حمله مردم به سفارت روس، گریبایدوف و سایر اتباع روس که در سفارت بودند کشته شدند. البته فتحعلیشاه با شنیدن خبر حمله مردم به سفارت تلاش زیادی جهت آرام ساختن اوضاع نمود؛ اما در نهایت نتوانست کاری از پیش ببرد و مردم به سفارت حمله کردند و گریبایدوف و سی و هفت نفر از همراهان وی را به قتل رساندند و سفارت را غارت نمودند. ۶

بعد از این ماجرا، اوضاع روابط سیاسی ایران و روسیه وخیم شد و بیم آغاز جنگی دیگر میان روسیه و ایران می‌رفته اما در این شرایط فتحعلیشاه با اعزام چندین نماینده و ارسال پیام عذرخواهی به تزار روسیه، کار را به مصالحه و آشتی کشاند. البته بعد از این ماجرا، روسیه تبعید میرزا مسیح را مطرح نمود و دربار قاجار نیز درخواست روسها را پذیرفت. بعد از طرح این تقاضا و موافقت دربار، مردم مجدداً خشمکین شده و تظاهرات وسیعی به راه انداختند. همین موضوع تبعید میرزا مسیح را چند روز به حالت تعلیق درآورد؛ اما در نهایت تبعید وی عملی گشت. با این حال حادثه گریبایدوف و سفارت روس در آن دوره حادثه بزرگی بود و «از

جانب یک ملت شکست خورده لرزاننده قدرت بزرگ آن روز بود، واقعه‌ای که بر اثر آن روسیه تزاری فهمید که این وضع عکس‌العمل طبیعی است و دولت ایران را مسئول واقعی شناخت.»^۷

فهرست منابع

۱. ماشالله آجودانی، مشروطه ایرانی، تهران، انتشارات باز، ۱۳۸۳، ص ۲۸
۲. «ترکمان چای، عهدنامه»، دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، شماره ۳۴۷۱
۳. غلامرضا گلی زواره، میرزا مسیح مجتهد و فتوای شرف، انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶، ص ۱۰۷
۴. گلی زواره، همان، گلشن ابرار، ج ۱، قم، نشر معروف، ۱۳۷۴، ص ۳۲۵
۵. محمدعلی زندی، قتل گریبایدوف، پژوهشکده باقرالعلوم و ر، ک: پتروشفسکی و پنج مورخ روسی دیگر؛ تاریخ ایران، ترجمه‌ی کیخسرو کشاورزی، تهران، توس، ۱۳۵۹، صص ۳۲۸-۳۳۰
۶. پرویز افشاری، صدراعظم‌های سلسله قاجاریه، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۶، چاپ دوم، ص ۶۶
۷. سیدجلال‌الدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، جلد ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۱، چاپ هفدهم، ص ۴۱

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۳۷۲۰۷/گريبايدوف-قتل-ماجرای>